

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE NAMAZLARIN KAZÂSI

Nihat YATKIN (*)

Giriş

Günümüzde tartışmaya açılan konulardan birisi de, kasten terk edilen namazların kazâsı ile ilgilidir. Bazı bilim adamları, “Kur’ân’da orucun kazâ edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazâsı ile ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle, kasten terk edilen namazların kazâsı diye bir şeyin olmadığı görüşünü ileriye sürmektedirler.

Meselenin tarihi arka plânına bakıldığında, bu fikirlerin yeni olmadığı görülür. Nitekim, ölüm tarihi hicrî 222 olan ve Mu’tezile fırkasının önde gelen simalarından, en-Nazâm ismiyle tanınan Ebû İshâk İbrahim b. Seyyâr, bu konuda, “*Kasten farz bir namazı terk edenin, o namazı kazâ etmesi vacib olmadığı gibi sahîh de değildir*” iddiasında bulunmuştur¹. Aynı şekilde Zahirîlerden bir kısmı, mesela İbn Hazm (ö. 456/1063) da, kasten namazı terk edenin günahkâr olduğu ve bu namazı kazâ edemeyeceği görüşündedir. İbn Hazm’ın bu konudaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Başı ve sonu sınırlı olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin/fiilin, şâyet bu hususta bir nass ve icmâ yoksa, vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir². Vaktin çıkmış olması, zarurî olarak amelin edâ zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allah Teâlâ’nın kendisine zaman tayin ettiği; başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir³.

*) Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadîs Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

- 1) Bkz., el-Bağdâdî, Abdulkâhir b. Muhammed, *el-Fark Beyne'l-Firak*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ts., s. 130 (el-Bağdâdî, diğer mezheblere göre, 'beş vakit namaz farz değildir' iddiasında bulunanın küfrüne hüküm verildiği gibi, bu iddiada bulunanın da küfrüne hükmedilir demekte ve bunu, zındıkların namaza karşı çıkmalarına denk tutmaktadır. Bkz., el-Bağdâdî, a.g.e., aynı yer).
- 2) İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, tahk., Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Âfâk el-Cedîde, II. Baskı, Beyrût, 1983, III, 53.
- 3) İbn Hazm, a.g.e., III, 56; Bkz., İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1981, I, 182; el-Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kâfî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Şam, ts., III, 93; Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977, IV, 81.

Bununla birlikte İbn Hazm, namazın kazâ edilmesinin, ancak Yüce Allah'ın, "İyilikler kötülükleri (günahları) giderir"⁴ âyetine istinaden olabileceği kanaatini izhar eder. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'in, "Kim farz bir namazda ihmalkâr ve gevşek davranırsa, kıyâmet gününde bu, nafileleri ile telafi edilir"⁵ hadîsini de buna dayanak yapmaya çalışır⁶. Diğer taraftan, kasten namazını terk edene tövbe etmeyi, pişmanlık duymayı, mağîret dilemeyi ve bunların yanında, mîzânî ağır gelsin ve açıkları kapatılsın diye çok nafile ibadet yapmayı önerir⁷.

Burada dikkat çeken bir husus, İbn Hazm ve onun gibi düşünenlerin, "Kasten namazı terk edene kazâ lazım gelmez." demekle, o kimsenin halini, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş olmamalarıdır⁸. Bilâkis onlara göre bu, daha ağır bir vebâldir. O derece ki, artık kazâ etse bile yine günâh sâkit olmaz. Onun için boşuna kazâ ile uğraşmasın, demek istemişlerdir⁹, aşağıda görüşlerini vereceğimiz ATAY gibi, sırf tövbe etmesi ile Allah affeder, tövbe kazâ etmekten daha kuvvetlidir, demek istememişlerdir.

Zahirî fıkıh dışındaki fıkıh kaynaklarına bakıldığında ise, genellikle, "Bâbu Kadâi'l-Fevâit"¹⁰ (Geçmiş Namazların Kazâsı Bâbı) ve benzeri başlıkların atıldığı ve bu başlıklarda, hangi sebeple kılınmamış olursa olsun, geçmiş namazların (özellikle tertip açısından) nasıl kazâ edilmesi gerektiğini açıkladıkları görülür. Dolayısıyla, bu bilgilerden, unutma ve uyku dışında, ihmal sebebiyle de terk edilen namazların kazâ edilebileceği anlaşılmış ve uygulamalar buna göre yapıla gelmiştir.

Ancak, bugün konuya farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Örneğin, Kur'ân'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları isimli eserde, konuya şöyle yaklaşılmaktadır:

"Farz namazlar çok önemlidir, asla kazâyâ bırakılmaz ve kazâsı da olmaz. Ancak, unutulduğu veya uykuda kalındığı zaman, vakitlerinin dışında kılınırlar. Hz. Peygamber, unutilan veya uykuya kalınan namazların vakitleri, hatırlandıkları veya uyanıldığı zamandır¹¹, buyurmuştur. Bunlar kazâ değil, edâdır. Çünkü farziyeti o zaman tahakkuk etmiştir¹².

4) Hüd, 11/114.

5) Kaynaklarda böyle bir hadîs tesbit edemedik.

6) Bkz., İbn Hazm, a.g.e., III, 58.

7) İbn Hazm, a.g.e., III, 58.

8) İbn Hacer, Ahmed b. Alî el-Asklânî, *Fethu'l-Bârî bişerhi Sahihî'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1993, II, 270; Davudoğlu, a.g.e., IV, 82 (dipnot).

9) Davudoğlu, a.g.e., IV, 82 (dipnot).

10) Mesela bkz., el-Merğînânî, Burhaneddîn Ebu'l-Hasan Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübredî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Halep, ts., I, 72; Molla Hüsrev, Muhammed b. Firâmûz, *Düererü'l-Hükkâm fi Şerhi Çureri'l-Ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1979, I, 124.

11) Hadîsin farklı tarikleri için bkz., 33, 34, 35 nolu dipnottaki kaynaklar.

12) Atay, Hüseyin, *Kur'ân'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 111.

Müellif, açıklamasının devamında şunları söylemektedir:

Bir zamanlar namaz kılmayıp sonradan namaza başlayanlar eskiden kılmadıklarından tövbe eder ve normal günlük namazlarına devam ederler. Tövbe eskileri affettirir. Çünkü tövbe bütün günahları affettirir. Tövbe kazâ etmekten daha kuvvetlidir. Tövbe, insanı kazâ etme sıkıntısından kurtarır. Namaz ve oruç Allah ile kul arasında olduğundan ve bunlara başka insan hakkı karışmadığı, sırf Allah'ın hakkı olduğundan tövbe ile tamamen affa uğrar ve silinirler.”¹³

İşte bu çalışmamızda biz, gerek unutma ve uyku ve gerekse ihmal sebebiyle terk edilen namazların kazâsının olup olmadığını, Hz. Peygamber'in sünnetinin ışığında araştırmak istiyoruz. Ancak ilgili hadislere geçmeden önce edâ ve kazâ kavramları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

I. Edâ ve Kazâ Kavramları

Edâ kelimesi (الأداء), أدى fiilinden türemiş bir isim olup, ulaştırma, yerine getirme mânalarına gelmektedir¹⁴. Fıkıh istilâhında ise, vacibin vaktinde yerine getirilmesine denir¹⁵. Kazâ (القضاء) da قضى fiilinden muştak bir isimdir ve bir şeyi sağlam yapma, yerine getirme (infaz etme), bir işten kurtulma mânalarına gelir¹⁶. Fıkıh istilâhında kazâ, bir vacibin, vakti çıktıktan sonra, yerine getirilmesi anlamına gelmektedir¹⁷.

Bununla birlikte bu kavramlar, yükümlülükte bulunanı hak sahibine teslim etme hususunda müşterek anlam taşımaları sebebiyle, az da olsa birbirleri yerinde de kullanılabilir. Nitekim Yüce Allah'ın ... فإذا قضيتم مناسككم (Bakara, 200) sözündeki kazâ, edâ manasında (أدیتم) kullanılmıştır¹⁸.

II. Namazların Kazâsı İle İlgili Hadîsler

Herhangi bir sebeple, vaktinde kılınmayan namazların kazâsı ile ilgili hadîslerin tesbiti maksadıyla, Kütüb-i Tis'a¹⁹ tarandığında, yetmiş küsür hadîsin bulunduğu gö-

13) Atay, a.g.e., s. 111.

14) İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadr, Beyrût, ts., XIV, 26; Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993, III. Baskı, s. 1624.

15) İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1984, II, 62-63; el-Cürcânî, Alî b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Basım yeri ve tarihi yok, s. 15; Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Risâle-Zaman, İstanbul, 1994, II, 253.

16) İbn Manzûr, a.g.e., XV, 186; Fîrûzâbâdî, a.g.e., 1807.

17) İbn Âbidîn, a.g.e., II, 65; el-Cürcânî, a.g.e., s. 177; Zuhaylî, a.g.e., II, 253.

18) Molla Hüsrev, *Mirâu'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*, Basım yeri ve tarihi yok, I, 105.

19) Kütüb-i Tis'a: el-Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri, et-Tirmizî, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, İbn Mâce ve ed-Dârimî'nin *Sünen*'leri ile Mâlik'in Muvatta'ı ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden oluşan dokuz kitaba verilen isimdir.

rülür²⁰. Bu hadîsleri, muhtevalarına göre aşağıdaki şekilde sınıflandırmamız mümkündür:

A. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamaları ile ilgili (fiilî) hadîsler:

1. Hendek Savaşı sırasında, düşmanın alıkoyması sebebiyle ikinci (veya öğlen, ikindi, akşam ve yatsı) namazlarının kılınmaması ile ilgili olanlar²¹.

2. Hayber Savaşı veya Hudeybiye dönüşünde sabah namazının uyku ile geçirilmesi ile ilgili hadîsler²².

3. Bir yolculuk sırasında sabah namazının, uyumak suretiyle geçirilmesi ile ilgili olanlar²³.

B. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözle ifade ettiği (kavlî) hadîsler:

1. Unutmak suretiyle kılınmayan namazlar ile ilgili olan hadîsler²⁴.

2. Uyumak suretiyle kılınmayan namazlar ile ilgili olanlar²⁵.

3. Uyumak ve unutmak suretiyle kılınmayan namazlar ile ilgili olanlar²⁶.

4. Uyumak ve gaflet (dalgınlık) sebebiyle kılınmayan namazlar ile ilgili olanlar²⁷.

5. Vitir Namazının uyumak veya unutmak sebebiyle kılınmaması ile ilgili olanlar²⁸.

Muhtevaları birbirlerine yakın olan hadîslerin, bir kısmının aynı sahâbîden gelmesi, mana ile rivayet edildikleri ihtimalini akla getirirse bile, her birinin senedlerinin ayrı ol-

20) Kütüb-i Tis'a dışında, konuyla ilgili hadîsler için bkz., ez-Zeylaî, Cemalüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusûf, *Nasbu'r-Râye li Ahâdisi'l-Hidâye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, 1987, II, 162-166.

21) el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu Buhârî*, tah., Mustafa Deybu'l-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1993, Mevâkît, 35, 37; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh*, tah., Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, Salât, 18; en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Beyrût, tsz., Mevâkît, 54.

22) Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc b., *el-Camiu's-Sahîh*, tah., Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, ts., Mesâcid, 309; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Davud*, el-Hattabî'nin *Meâlimu's-Sünen* Şerhi ile birlikte, Dâru'l-Hadîs, Beyrût, 1974, Salât, 11; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, tah., Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1975, Salât, 10; Mâlik, *el-Muvattâ*, tah., Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1951, Vukût, 25.

23) Müslim, Mesâcid, 310, 311, 312; Ebû Dâvûd, Salât, 11; en-Nesâî, Mevâkît, 54; İmâme, 47; Mâlik, Vukût, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Fikr, Şam, ts., V, 307.

24) el-Buhârî, Mevâkît, 36; Müslim, Mesâcid, 314; Ebû Dâvûd, Salât, 11; et-Tirmizî, Salât, 17; İbn Mâce, Salât, 10; en-Nesâî, Mevâkît, 51, 53; Ahmed b. Hanbel, III, 243, 269; V, 22.

25) en-Nesâî, Mevâkît, 52.

26) Müslim, Mesâcid, 315; et-Tirmizî, Salât, 16; İbn Mâce, Salât, 10; en-Nesâî, Mevâkît, 52; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahîm, *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Salât, 26; Ahmed b. Hanbel, III, 100, 267, 282.

27) Müslim, Mesâcid, 316; İbn Mâce, Salât, 10; en-Nesâî, Mevâkît, 52; Ahmed b. Hanbel, III, 184.

28) Ebû Dâvûd, Vitir, 6; et-Tirmizî, Vitir, 11; İbn Mâce, İkâme, 122; en-Nesâî, Leyl, 32; Ahmed b. Hanbel, III, 31, 44.

ması sebebiyle yukarıdaki şekilde bir taksimata tabi tutmakta sakınca görmedik. Şimdi her gruba birer örnek vermekle yetinmek istiyoruz.

A. Namazların Kazâsî ile İlgili Fiilî Hadîsler:

Başlıkta geçen "fiilî hadîs" teriminden anlaşılacağı üzere burada, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uygulamaları bahis konusu olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uygulamalarına baktığımızda, yukarıdaki gruplandırmada da görüldüğü gibi, nadiren de olsa, iki sebepten ötürü, namazını/namazlarını vaktinde kılamadığı ve daha sonra bu namazı/namazları kazâ ettiğini görmekteyiz. Bunların biri yolculuk esnasında yorgun düşmesi ve sabah namazı vaktini uyku ile geçirmesi, diğeri ise Hendek Savaşı sırasında ikinci namazını, bazı rivâyetlerde ise öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını, düşmanın alıkoyması sebebiyle kılamadığı şeklindedir.

1. Yolculuk Esnasında Sabah Namazını Uykuda Geçirmesi

Konu ile ilgili rivayetlerin bir kısmında bu yolculuğun, Hayber Savaşı veya Hudeybiye dönüşünde olduğu belirtilirken, bir kısmında ise hangi yolculuk olduğu belirtilmemektedir. Bu konuda, Müslim'in Sahîh'inde yer alan ve Ebû Hüreyre'den gelen rivayetin tercümesi şu şekildedir:

"Resûlullah (s.a.s.) Hayber gazvesinden dönerken gece boyunca yürümüş. Nihayet uyku bastığı için mola vermiş ve Bilâl'e: 'Sen bizim için geceyi gözet' buyurmuşlar. Bilâl, bir miktar nâfile namaz kılmış, Resûlullah (s.a.s.) ile ashâbı uyumuşlar. Sabah yaklaşıncâ Bilâl fecr'in doğacağı tarafta doğru dönerek hayvanına dayanmış ve hayvanına dayalı olduğu halde uyuya kalmış. Tâ güneş yüzlerine vuruncaya kadar ne Resûlullah (s.a.s.) ne Bilâl, ne de sahâbeden hiçbiri uyanmamışlar. Neticede ilk uyanan Resûlullah (s.a.s.) olmuş.

Ve telâşa kapılarak:

Yâ Bilâl' diye seslenmiş. Bilâl:

- Annem babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah! Senin nefsinin tutan Allah; benim nefsimi de tuttu' demiş. Resûlullah (s.a.s.):

'Develeri çekin!' emrini vermiş. Ashâb, develerini çekerek ilerlemişler. Sonra Resûlullâh (s.a.s.) abdest almış ve Bilâl'e emrederek namaz için kâmet getirmiş. Müteâkiben ashâbına sabah namazını kıldırılmış. Namazı kazâ edince (tamamlayınca) şöyle buyurmuş:

'Her kim namazını unutursa, onu hatırladığı zaman kılıversin! Çünkü Allah, (beni anmak için namaz kıl)²⁹ buyurdu.³⁰

29) Tahâ, 20/14.

30) Müslim, Mesâcid, 309; Davudoğlu, a.g.e., IV, 61-62; Diğer rivâyetler için bkz., Ebû Dâvûd, Salât, 11; en-Nesâfî, Mevâkîf, 54; İbn Mâce, Salât, 10; İkâme, 104; Ahmed b. Hanbel, V, 307. Mâlik b. Enes, Vukût, 25, 26.

Burada dikkat çeken bir husus, uyku sebebiyle namazın kılınmamasının ardından, “Her kim namazını unutursa, onu hatırladığında kulsın...” ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bunun manası, uyku ile unutmaya bir tutulmuş demektir.

2. Savaş Sebebiyle Namazlarını Geçirmesi

Câbir b. Abdillâh bir rivayetinde şöyle diyor:

“Hendek (savaşı) günü güneş battıktan sonra Hz. Ömer geldi ve Kureys kâfirlerine kızarak şöyle dedi:

- Yâ Resûlallah! Neredeyse güneş battı ben hâlen ikinci namazını kılamadım. Nebî (s.a.s.) buyurdu ki:

- Vallahi ben de kılamadım.

Sonra Buthân denilen yerde konakladık. Nebî (s.a.s.), namaz için abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra önce ikindiye kıldırıldı ondan sonra akşamı kıldırıldı.”³¹

ed-Dârimî'nin rivâyetinde Resûlullah'ın müşriklere beddua ederek şöyle dediği naklediliyor:

“Allah onların kabirlerini ve yurtlarını ateşle doldursun! Çünkü onlar güneş batıncaya dek bizi ikinci namazından alıkoydular”.

en-Nesâî'de yer alan rivayette ise, “... öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmaktan alıkonulduk...” ifadesi yer almaktadır.

B. Kavli Hadîsler

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uygulamalarının dışında konuyla ilgili sözleri de mevcuttur. Zaten buradaki kavli hadîslerden kastımız, sahâbe tarafından Hz. Peygamber'e sorular sorulması veya herhangi bir vesileyle buyurduğu sözlü ifadelerdir. Bu hadîsler, uyuyarak veya unutarak namazın vaktinde kılınmaması ile ilgilidir.

1. Uyuyarak Namazı Kılmayanın Durumu

Ebû Katâde'nin rivâyetine göre, Resûlullah'a, namazın uyuyarak geçirilmesi sorulduğunda şöyle buyurdu:

“Uykuda ihmal söz konusu değildir. İhmal ancak uyanırken olur. Sizden biri namazı unuttur veya uyuyarak (geçirirse) hatırladığında onu kulsun”.³²

31) el-Buhârî, Mevâkıf, 35 (37 Nolu bâbda ise farklı bir senedle ve muhtasar olarak nakledilmiş); Diğer rivâyetleri için bkz., en-Nesâî, Mevâkıf, 54; ed-Dârimî, Salât, 28.

32) İbn Mâce, Salât, 10; en-Nesâî, Mevâkıf, 52; et-Tirmizî, Salât, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 184.

Ahmed b. Hanbel'de yer alan bir rivâyet ise Enes b. Mâlik'ten gelmektedir. Hadîs şu şekildedir:

“Kim bir namazı unuttur veya uyuyarak geçirirse, onun keffâreti ancak hatırladığında kılmasıdır.”³³

Görüldüğü üzere burada bizzat namazın keffâretinden söz edilmiştir.

2. Unutmak Suretiyle Namazı Kılmayanın Durumu

Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivâyette Resûlullah (s.a.s.) buyuruyor ki:

“Kim bir namazı unutursa, hatırladığında onu kılsın. Bunun başka da keffâreti yoktur. Çünkü Yüce Allah ‘Beni anmak için namaz kıl’ buyuruyor.”³⁴

3. Vitir Namazının Unutulması ve Uyuyarak Geçirilmesi

Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivâyette Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyuruyor:

“Kim vitir namazını uyuyarak veya unutarak kılmazsa onu hatırladığında kılsın.”³⁵

III. Değerlendirme

Konumuzla ilgili bütün bu hadîslerin sened ve metin tenkîdinin yapılarak sıhhat durumları hakkında değerlendirmelerin yapılmasının, makâle boyutundaki bu çalışmanın hacmini aşacağı açıktır. Aslında, unutarak veya uyuyarak geçirilen namazların kazâ edilmesi gerektiğinde ihtilaf ta yoktur. Ancak genel bir değerlendirme yapacak olursak, ravî sayısı açısından, sahâbe tabakasında, unutarak ve uyuyarak namazın kılınmaması ile ilgili olan hadîsin dokuz sahabîden gelmesi³⁶ ve sonraki tabakalarda daha çok ravilerce rivayet edilmesi neredeyse tevatür derecesine vardığını göstermektedir. Diğer hadislerin ekserisinin ise, en az üç sahâbîden gelmeleri sebebiyle meşhûr hadîs olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

Metin tenkîdi açısından bakıldığında ise, uyuyarak veya unutarak kılınmayan namazların kazâ edilmesinin vacib olduğu konusunda müslümanların arasında ittifakın mevcut olması³⁷ ve günümüze kadar yapıla gelen uygulamalardan, bu hadîslerin Kur'ân'a ve diğer nasrlara muarız olmadıkları anlaşılabilir.

33) Ahmed b. Hanbel, III, 100, 267, 269, 282.

34) el-Buhârî, Mevâkıt, 36; Ebû Dâvûd, Salât, 11; et-Tirmizî, Salât, 17; en-Nesâî, Mevâkıt, 51, 53; ed-Dârimî, Salât, 26; İbn Mâce, Salât, 10; Ahmed b. Hanbel, III, 243, V, 22.

35) Ebû Dâvûd, Vitr, 6; et-Tirmizî, Vitr, 11; İbn Mâce, İkâme, 122; Ahmed b. Hanbel, III, 31, 44.

36) Bkz., et-Tirmizî, Salât, 17.

37) İbn Rüşd, a.g.e., I, 172; el-Aynî, a.g.e., V, 93.

Unutma ve uyuyarak geçirme dışında terk edilen namazlarının kazâ edilmesine gelince, şüphe yok ki, namazlarda asıl olan, vaktinde kılınmalarıdır, zaten namaz Kur'an'da, vakitleriyle farz kılınmıştır; Yüce Allah, "...çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır"³⁸ buyurmaktadır. Ancak şurası da bir gerçek ki insan zayıf yaratılmıştır³⁹, bu yüzden her şeyde olduğu gibi namaz hususunda da ihmali söz konusu olabilir. Hadîsleri araştırırken, Müslim, İbn Mâce en-Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'de yer alan rivayetlerde " أو غفل عنها " , " يغفل عن الصلاة " ve " يغفل عنها " şeklinde ifadelerin yer alması da bu açıdan dikkatimizi çekti. Bu itibarla, mezkûr kaynaklardaki rivâyetler ışığında meseleye bakmak istiyoruz:

a. Müslim'deki rivayet:

حدثنا نصر بن علي الجهضمي حدثني أبي حدثنا المثنى عن قتادة عن أنس بن مالك قال قال رسول الله ﷺ إذا رقد أحدكم عن الصلاة أو غفل عنها فليصلها إذا ذكرها فإن الله يقول أقم الصلاة لذكركي.⁴⁰

Resûlulah (s.a.s.) buyurdu ki, Biriniz namazı kılmadan uyur veya gaflete dalar da terk ederse, onu hatırladığı vakit kılın. Zira Allah 'namazı, beni hatırlamak için kıl' buyuruyor.

b. İbn Mâce'deki rivâyet:

حدثنا نصر بن علي الجهضمي ثنا يزيد بن زريع ثنا حجاج ثنا قتادة عن أنس بن مالك قال سئل النبي ﷺ عن الرجل يغفل عن الصلاة أو يرقد عنها قال يصلها إذا ذكرها.⁴¹

Nebî'ye, namazı terk eden veya uyuyarak namazı vaktinde kılmayan kişi hakkında sorulduğunda, 'Onu hatırladığında kılar' buyurdular.

c. en-Nesâî'deki rivâyet:

أخبرنا حميد بن مسعدة عن يزيد قال حجاج الأحول عن قتادة عن أنس قال سئل رسول الله ﷺ عن الرجل يرقد عن الصلاة أو يغفل عنها قال كفارتها أن يصلها إذا ذكرها.⁴²

38) Nisâ, 4/103.

39) Bkz., Nisâ, 4/28.

40) Müslim, Mesâcid, 316.

41) İbn Mâce, Salât, 10.

42) Nesâî, Mevâkît, 52.

Resûlullah'a, namazı uyuyarak geçiren veya terk eden hakkında sorulduğunda, 'Onun keffâreti, hatırladığında kılmasıdır' buyurdular.

d. Ahmed b. Hanbel'deki rivâyet:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرحمن بن مهدي ثنا المثنى بن سعيد عن قتادة عن أنس عن النبي ﷺ قال إذا رقد أحدكم عن الصلاة أو غفل عنها فليصلها إذا ذكرها فإن الله عز وجل يقول أقم الصلاة لذكركى قال وكان النبي ﷺ إذا غزا قال اللهم أنت عضدى وأنت نصيرى وبك أقاتل.

Biriniz uyuyarak namazı kaçırsa veya terk ederse, onu hatırladığında kulsun. Çünkü Allah Azze ve Celle buyuruyor ki, 'Beni anmak için namaz kıl'. Hz. Nebî (s.a.s.) savaşa çıkacağı zaman şöyle derdi: Bana kuvvet veren, bana yardım eden sensin ve ancak senin yardımınla savaşıyorum.

Yukarıda zikredilen dört hadîsin metninde de غفل fiili geçmektedir. Bu fiil عن ile kullanıldığında, ترکه (onu terk etti), سها عنه (bilerek onu terk etti) mânalarına gelmektedir⁴⁴. سها fiili, harf-i cer'siz kullanıldığında, bir şeyi unutma, ondan gafil olma ve kalbin başka şeye yüz çevirmesi mânalarına gelir, عن ile kullanıldığında ise "bilerek terk etme" mânasınadır⁴⁵. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da 46 buyurmaktadır ki, bunun bir mânası "onlar namazlarını ciddiye almazlar" demektir. Ciddiye almama ise ihmal etmektir yani, kılınıp kılınmadığına aldırmamak, vaktine dikkat etmemek, geçip geçmediğine aldırmayıp vaktinden terhir etmek, terkinden müteessir olmamaktır⁴⁷.

Hadîslerin aynı sahabîden, yani Enes b. Mâlik'ten gelmeleri, mana ile rivâyet edilmiş olmaları ihtimalini akla getirebilir. Ancak İmâm Müslim'in mana ile rivâyeti tecvîz etmediği ve nebevî lafızlara daha çok itina gösterdiği de bilinen bir husustur⁴⁸. Dolayısıyla, غفل fiilinin bizzat Resûlullah (s.a.s.) tarafından kullanılmış olması ve bunun

43) Ahmed b. Hanbel, III, 184.

44) Bkz., İbn Manzûr, a.g.e., XI, 497; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 1343.

45) İbn Manzûr, a.g.e., XIV, 406.

46) Mâûn, 107/5.

47) Bkz., Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I-IX, Eser Kitabevi, İst. tsz., III, 6168-6169.

48) Bkz., es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Tedrîbü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1993, I, 71-72; el-Leknevî, Muhammed b. Abdi'l-Hayy, Zaferu'l-Emânî bi Şerhi Muhtasari es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî fî Mustalahi'l-Hadîs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, s. 76; Çakan, İsmail Lütîfî, Hadîs Edebiyatı (Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usûlleri), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 61.

da dil kaidelerine göre “bilerek terk etme” mânasına geldiği dikkate alındığında, bilerek namazını terk edenin de kazâ etmesi gerektiğini düşünmemizi teyid etmekte, aksini ise zayıflatmaktadır. Çünkü, konuyla ilgili kavli hadîslerin bir kısmında zaten **جع** fiili kullanılmıştır. Öyleyse bu hadîslerdeki “gaflet”, “unutma”dan başka bir manaya gelmeli ki, o da “bilerek terk etme” olmalıdır, kanaatindeyiz.

Diğer taraftan, hadîslerden hareketle, unutarak veya uyuyarak namazı kılmayan için uyandığında veya hatırladığında farziyyet tahakkuk eder deniliyorsa da⁴⁹, burada sıkıştırılmış bir vakit söz konusu olmamalı, çünkü sabah namazını uyku ile kaçırın Hz. Peygamber ve ashâbı, bu namazı, develerini bir süre ilerlettikten sonra kazâ etmişlerdir. Binâenaleyh kazâyâ kalan namazın hatırlandığı (uyanıldığı) o an, namazın vakti olsaydı, Peygamberimizin böyle emretmesi mümkün olmazdı. Böylece o vaktin, sıkıştırılmış bir şekilde değil, aksine geniş bir zamanda, o kimseye farz olan şeyin yapılabileceği bir vakit olduğunu anlıyoruz⁵⁰.

Konunun, fıkıhçılar nezdindeki değerlendirmelerine kısaca baktığımızda ise özetle şunları kaydedebiliriz:

İbn Abidin (ö.1252/1836)’e göre, özürsüz olarak namazın terk edilmesi, büyük günahlardandır⁵¹. Dolayısıyla, namazı kasten; tembellik sebebiyle terk eden fasık olur⁵². Geçmiş namazların kazâ edilmesi ile, terk etmenin günahı kalkmış olur ve artık bundan dolayı cezalandırılmaz. Geciktirmenin günahı ise devam eder. Ancak, kazâdan sonra tövbe etmekle bu günah da kalkmış olur. Tövbe edilmediği takdirde geciktirmenin günahı devam eder. Ne var ki, tövbenin sahfîh olması için de kazâ yapılarak masiyetten vazgeçmek gerekir. Geciktirmenin günahı, ayrıca ‘makbûl hac’ ile de giderilebilir. Çünkü ‘makbûl hac’ büyük günahları giderir⁵³.

Kudûrî (ö.428/1037)’nin, el-Cevheretu’n-Neyyira’daki değerlendirmesi de şu şekildedir: Bir namazı fevt eden, hatırladığında kazâ eder. Aynı şekilde, tembellikten dolayı geçirdiğini de kazâ etmesi gerekir. Şu kadar var ki, müslümanın aklı ve dini, kasten terk etmesine engel olur⁵⁴.

Diğer taraftan Molla Hüsrev (ö.885/1480) ise “Edâyı gerektiren delil, kazânın da delilidir”⁵⁵ görüşündedir. Ancak İbn Rüşd (ö.595/1198), bu görüşe karşı çıkanlardandır ve şöyle der: “Asıl olan, kazâ, edânın emri ile vacib olmaz. Ancak, mütekellimlerin de de-

49) Bkz., Atay, *a.g.e.*, s. 111.

50) Bkz., er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXIII, Terc., Suat Yıldırım ve Arkadaşları, Akçağ Yayınları, Ankara 1988-1993, XV, 450-451.

51) İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 62.

52) İbn Abidin, *a.g.e.*, I, 352.

53) İbn Abidin, *a.g.e.*, II, 62.

54) el-Kudûrî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *el-Cevheretu'n-Neyyira*, Fazilet Neşriyat, İst. 1978, I, 85-86.

55) Molla Hüsrev, *Mirât*, I, 105-106.

diği gibi, yeni bir emirle vacib olur. Çünkü kazâya bırakan, fiilin sıhhatli meydana gelmesi için gerekli olan şartı fevt etmiştir ki, bu şart vakittir, vakit ise sıhhat şartlarındandır”⁵⁶.

İbn Rüşd'ün konuyla ilgili diğer değerlendirmeleri de şöyledir: Unutan ve uyuyana, kazânın vacib olduğunda müslümanlar ittifak etmişlerdir⁵⁷. Vakit çıkana dek terk edene gelince, cumhur, onun günahkâr olduğu ve kazânın gerektiği görüşündedir⁵⁸. Şeriatin, bir çok şeyde mazur saydığı unutana kazâ vacib olunca, kasten terk edene vacib olması daha layıktır. Çünkü o mazur değildir. Öyleyse kazâ gerekli olur⁵⁹.

Geçmiş namazların kazâsının mutlak yapılacağı görüşünde olacak ki, el-Muğni'de, yalnız tertip konusunu tartışan⁶⁰ İbn Kudâme (ö.541/1146)'nin görüşlerini ise şöyle özetleyebiliriz:

Kişi, kılmadığı namazları çok olduğunda, canına ve malına bir zarar gelmeyecekse kazâ ile meşgul olur. Canından kasıt, zayıf düşmesi ve hastalıktan endişe etmesidir. Malına gelince, onda tasarruf edememesi ve bu yüzden maişetini kazanamaması sonucunda zarara uğramasıdır⁶¹.

en-Nevevî (ö. 676/1277) de konuya şöyle açıklık getirir: “Önde gelen alimler, namazı kasten terk edene, kazânın gerekli olduğunda ittifak ettiler. İbn Hazm ise bunlara karşı çıkar ve der ki, ‘Hiçbir zaman kazâ edemez ve asla bu fiili sahîh olmaz, bilâkis çok hayır işler ve nafile namaz kılar ki, kıyâmet gününde mîzânı ağır gelsin. Bununla birlikte Allah'tan bağışlanma ister ve tövbe eder.’ İbn Hazm'ın bu görüşü, icmâya muhalif olmakla beraber delil yönünden de batıldır. Çünkü bu konuda delil açısından çok şey söylenmiştir. Onun söylediğinin ise asla delili yoktur.”⁶²

en-Nevevî, delil olarak Ebû Hüreyre'nin şu hadîsini zikreder: “Hz. Nebi (s.a.s.), Ramazanın gündüzünde cinsel ilişki kuran birine, keffâretle birlikte, kasten cinsel ilişki ile ifsad ettiği günün yerine bir gün oruç tutmasını emretti.”⁶³ en-Nevevî, unutarak terk edene kazâ gerekli olunca, kasten terk edene öncelikle kazâ gerekli olur görüşündedir⁶⁴.

Kasten bozulan orucun kazâ edilmesine karşı çıkılmaması (Halbuki, Kur'ân'da, yalnız mazeret sebebiyle tutulmayan oruçların kazâ edileceği belirtilmiştir)⁶⁵ açısından en-Nevevî'nin bahsettiği bu rivayet dikkat çekmektedir.

56) İbn Rüşd, a.g.e., I, 182.

57) İbn Rüşd, a.g.e., I, 172.

58) İbn Rüşd, a.g.e., I., 182.

59) İbn Rüşd, a.g.e., I, 182.

60) Bkz., İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrût, 1972, I, 641 vd.

61) İbn Kudâme, a.g.e., I, 646.

62) en-Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref, *el-Mecmu' Şerhü'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts., III, 71.

63) Bkz., Ebû Dâvûd, *Savm*, 37.

64) en-Nevevî, a.g.e., III, 71.

65) Bkz., Bakara, 2/185.

Söz konusu hadîsin araştırılması maksadıyla, Concordance'nin fihristini verdiği kaynaklara bakıldığında, Nesâî hariç, diğer sekiz kaynakta yer aldığı görülecektir⁶⁶. Bazı lafız farklılıkları ve muhtasar verilmeleri dışında ortak mana taşıyan hadîsin Müslim'deki metninin tercümesi şu şekildedir:

- "Peygamber'e bir adam gelerek:*
- *'Helâk oldum yâ Resûlallah!' dedi. Resûlullah (s.a.s.):*
 - *'Seni helâk eden nedir?' diye sordu. Adam:*
 - *'Ramazan gününde zevcemle cima ettim' cevabını verdi. Peygamber (s.a.s.):*
 - *'Bir köle azad edebilecek bir şey bulabilecek misin?' buyurdu. Adam:*
 - *'Hayır.' cevabını verdi. Resûlullah (s.a.s.):*
 - *'İki ay birbiri arkasına oruç tutabilecek misin?' diye sordu. Adam yine:*
 - *'Hayır.' cevabını verdi. Peygamber (s.a.s.):*
 - *'Öyle ise altmış fakiri doyuracak bir şey bulabilir misin?' dedi. Adam yine:*
 - *'Hayır.' cevabını verdi. Sonra oturdu. Derken Peygamber (s.a.s.)'e, içinde hurma dolu bir zembil getirdiler. Resûlullah (s.a.s.) o adama:*
 - *'Bunu (al da) tasadduk et.' buyurdu. Adam:*
 - *'Bizden daha fakirine mi? Medîne'nin iki taşılığı arasında buna bizden daha muhtaç bir aile yoktur.' dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) güldü, hatta yan dişleri görüldü. Sonra (o adama):*
 - *'Haydi git bu hurmayı ailene yedir.' buyurdular⁶⁷.*

Hadîsin, Müslim'de Ebû Hüreyre'den, bundan başka 5; Hz. Aişe'den gelen 3 tarihi daha var. Buhârî'de de Ebû Hüreyre ve Hz. Aişe'den rivayet ediliyor. Tirmizî'de Ebû Hüreyre'den nakledilmiş, 've fi'l-bâb'⁶⁸ açıklamasında ise, İbn Ömer, Aişe ve Abdullah b. Amr'dan da rivayet edildiği belirtilmiştir. Diğer kaynaklardaki rivayetler de Ebû Hüreyre'den gelmektedir ve ekserisinde, birden fazla tarikleri mevcuttur. Bu durumda hadîs en azından meşhur bir hadîstir.

en-Nevevî'nin zikrettiği Ebû Hüreyre hadisindeki 'Peygamber, kasten cinsel ilişki ile ifsad ettiği gün yerine bir gün oruç tutmasını emretti' ifadesi:

66) Bkz., el-Buhârî, Savm, 29, 30; Müslim, Siyâm, 81-87; et-Tirmizî, Savm, 28; Ebû Dâvûd, Savm, 37; İbn Mâce, Siyâm, 14; ed-Dârimî, Savm, 19; Ahmed b. Hanbel, II, 241, 281; Malik, Savm, 28, 29.

67) Davudoğlu, a.g.e., VI, 97-98.

68) et-Tirmizî bu başlık altında, hadîs başka sahâbîlerden de geliyorsa onların isimlerini belirtir.

Buhârî'de:

Saîd b. el-Müseyyeb, eş-Şa'bî, İbn Cüreyc, İbrahim en-Nehâî, Katâde ve Hammâd'ın görüşleri olarak, "onun yerine bir gün kazâ eder" (يقضي يوما مكانه)⁶⁹ ifadesiyle verilmiştir⁷⁰.

Ebû Dâvûd'da:

Cafer b. Müsafir, İbn Ebî Fûdeyk, Hişâm b. Sa'd, İbn Şihâb, Ebû Seleme b. Abdір-rahmân, **Ebû Hüreyre** tarikiyle, "Bir gün oruç tut ve Allah'tan bağışlanmanı iste" (وصم يوما واستغفر الله)⁷¹ şeklindedir.

İbn Mâce'de:

Hermele b. Yahya, Abdullah b. Vehb, Abdulcebbar b. Ömer, Yahya b. Saîd, İbnü'l-Müseyyeb, **Ebû Hüreyre** senediyle, "Onun yerine bir gün oruç tut" وصم يوما مكانه⁷² ibaresiyle verilmiştir. Burada 've fi'z-Zevâid'⁷³ notunda şu açıklamalara yer verilmiştir: "Bu ziyâdede İbn Mâce tek kalmıştır. İsnâdında Abdulcebbar b. Ömer vardır ki, bu ravi zayıftır... Halbuki, Ebû Hüreyre'den gelen merfû' bir hadiste 'Kim, ruhsat olmaksızın Ramazanda orucunu bozarsa, **dehr**⁷⁴ orucu bile ona yetmez' denilmiştir.

Muvatta'da:

Mâlik, Ata b. Abd el-Horasanî, Saîd b. el-Müseyyeb tarikiyle, mürsel olarak, 'Onu (hurmayı) ye ve cinsel ilişki kurduğun günün yerine bir gün oruç tut'

كلمه وصم يوما مكان ما أصبت⁷⁵ ifadesiyle gelmiştir.

Önce şunu kaydetmek gerekir ki, bu ziyâdede İbn Mâce tek başına değildir. Mevkûf da olsa Buhârî'de; merfû' olarak Ebû Dâvud'da ve nihayet mürsel hadîs olarak da Muvatta'da yer almaktadır. İbn Abdilberr, bu hadîsin manen muttasıl olarak sahih tariklerden geldiğini kaydetmiştir⁷⁶. Bu maksatla daha eski kaynaklara bakıldığında, aynı manada, İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'inde; Saîd b. el-Müseyyeb'den mürsel merfû'; Câ-

69) el-Buhârî, Savm, 29.

70) Adı geçen şahısların mevsûl rivayetleri hakkında bilgi için bkz., Aynî, a.g.e., XI, 24.

71) Ebû Dâvud, Savm, 37.

72) İbn Mâce, Sıyâm, 14.

73) İbn Mâce'de olup diğer beş kitapta bulunmayan hadisler, Ahmed el-Busirî tarafından *Misbâhu'z-Züccâce fi Zevâidi İbn Mâce* isimli eserde bir araya getirilerek sıhhat durumları hakkında açıklamalar yapılmıştır. İşte 've fi'z-zevâid'den kastedilen mezkûr eserdeki açıklamalardır.

74) Senenin tamamını oruç tutmaya 'dehr' orucu denilmiştir.

75) Mâlik, Savm, 28.

76) Mâlik, aynı yer.

bir b. Zeyd, eş-Şa'bî', Saîd b. Cübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb ve İbrâhim en-Nehâî gibi tabînin önde gelen simalarından maktû' olarak rivâyet edilmektedir⁷⁷.

Buradan, kasten bozulan orucun kazâ edilmesi ve aynı zamanda keffâret gerektiğinin, sünnet ile tesbit edildiği sonucuna varılabilir. Nitekim bu konudaki tek örnek ve delil de, cinsel ilişkide bulunan hakkında Peygamber'in verdiği hükümdür. Bu bakımdan bütün fıkıh mezhepleri, ramazan günü oruçlu iken bilerek ve isteyerek normal cinsel ilişkide bulunmanın, hem kazâ ve hem de keffâreti gerektireceği konusunda görüş birliği etmişlerdir⁷⁸. Böyle olunca da, kasten terkedilen namazların kazâsının gerektiği, oruca kıyasla sabit olabilir. Çünkü namaz ile oruç ibadeti arasında, belli vakitlerde edâ edilmesinin zorunlu olduğu açısından bir fark olmadığı gibi her ikisi de Allah ile kul arasındadır. Öyleyse, nasıl ki, kasten bozulan orucun kazâ edileceğine karşı çıkılmıyorsa, namazın kazâ edileceğine de karşı çıkılmaması lazım gelir, diye düşünüyoruz.

Diğer taraftan, yukarıda İbn Mâce'nin Zevâid'indeki açıklamarda belirtilen ve başka kaynaklarda⁷⁹ da yer alan, "Kim, özürsüz olarak Ramazan orucunu bozarsa, senenin tamamını oruç tutsa bile onun yerine geçmez" manasındaki hadisten, kaza edilmeyeceği anlaşılmaz. Burada efdaliyet kastedilmektedir. Yani kazâ yapar, ancak Ramazandaki sevaba nail olamaz, denilmek istenmiştir, kanaatindeyiz.

SONUÇ

Unutarak veya uyuyarak, yahut ta savaşta düşmanın meşgûl etmesi sebebiyle kılınmayan namazların kazâ edilmesi gerektiği Sünnet ile sabittir.

Bilerek namazı kılmayana gelince, bu konuda sarîh nass yoktur. Ancak, nasıl ki hata eden bir kuldun beklenen hemen tövbe edip bir daha o hataya dönmek ise, namazını terk eden bir şahıstan da öncelikle tövbe etmesi ve bir daha namazı terk etmemesi talep edilir. Çünkü özürsüz olarak namazı terk etmek büyük günahdır⁸⁰ ve tahzîr (sakındırma) bâbında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ağır tehditleri vardır⁸¹. Cumhur, bu kişinin günahkâr olduğu ve üzerine kazânın vacib olduğu görüşündedir⁸². Ancak, günahı yalnız kazâ ile kalkmış olmaz; bunun yanında tövbe etmesi de gerekir. Nitekim yalnız tövbe ile de namazdan kurtulamaz. Kazâ etmesi zorunludur⁸³. Tövbe yalnız sözlü olur diye bir kayıt ol-

77) Bkz., İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannefi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, I-VIII, Tah. Saîd Muhammed el-Lehâm, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994, Savm, 118 (II, 515-516).

78) Apaydın, H. Yunus ve ark., *İlmihal*, I-II, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1999, I, 406.

79) el-Buhârî, Savm, 29; et-Tirmizî, Savm, 27; Ebû Dâvûd, Savm, 38; ed-Dârimî, Savm, 18; Ahmed b. Hanbel, II, 386, 442, 458, 470.

80) Zuhaylî, *a.g.e.*, II, 253.

81) Mesela bkz., et-Tirmizî, *Mevâkîf*, 128; en-Nesâî, *Salât*, 8; ed-Dârimî, *Salât*, 27, 29.

82) İbn Rüşd, *a.g.e.*, I, 182.

83) el-Cezerî, Abdurrahmân, *Kitâbu'l-Fıkh ala'l-Mezhebi'l-Erbe'a*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986, I, 491.

mamalı; fiilî tövbe de olmalıdır ve tövbenin makbul olmasında belki de bu daha müesir olabilir. Zira, namazı mahdud vaktinden çıkarmış olması sebebiyle günahkâr olmuş, üzerinde, kılmadığı namaz borç olarak kalmıştır. Borcun ise her halükârda ödenmesi gerekir ve Allah, borcu ödenmeye daha layıktır⁸⁴, o halde, kılmadığı namazı kazâ etmesi lazımdır⁸⁵.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in, namazı terkten ve bunun kazâsından açıkça bahsetmesi pek de uygun olmazdı. Böyle güzide bir toplumda, dinin direği olan beş vakit namazın kılınması; onlardan sonra gelecek nesillere örneklik teşkil edilmesi gerekirdi ve öyle de olmuştu. Ancak her yerde olduğu gibi burada da istisnaları görmek mümkündür. Ne var ki, ümmetinin zamanla daha da gevşeklik göstererek, namazlarını terk edebileceklerini (ki onun, kasten namazların terki ile ilgili olarak ikazlarda bulunması buna işaret etmektedir) tahmin eden Hz. Peygamber'in (s.a.s.), açıkca olmasa da, imâ yoluyla bunların da namazlarını kazâ etmeleri gerektiğine değinmiş olması doğal karşılanmalıdır. Nitekim yukarıda incelediğimiz, gaflet sebebiyle terk edenlerin kazâ etmeleri gerektiğini belirten hadîsler buna misal gösterilebilir.

Mazereti olduğu halde kazâ etmesi gereken birine mukabil, mazereti olmayanın öncelikle kazâ etmesi daha ma'kul görünmektedir. Aksi halde, sanki mazeretine binaen namazı terkeden, kazâ etmekle sorumlu tutularak cezalandırılmış; kasten terk eden ise kazâ sorumluluğundan kurtarılarak, sırf tövbe etmesi istenmek suretiyle mükâfatlandırılmış olmaktadır. Diğer taraftan, 'tövbe her günahı affettirir' dediğinizde insanları tembelliğe daha çok teşvik etmiş olursunuz. 'Nasıl olsa ileride tövbe ettiğimde bütün günahlarım affedilir' düşüncesini taşıyan bir insanın namazını terk etmesi daha da kolaylaşmaz mı? Nitekim, olgunluk çağına gelmiş nice müslümanın, 'Henüz vakit erken, biraz daha yaşlanayım, namazıma-niyazıma başlarım.' aldatmacasına sığındıkları, toplumumuzda zaman zaman müşahede edilmektedir. Muhtemelen bu insanlar, ileride bir tövbe ile geçmiş affettirir, herşeye yeniden başlarım ümidiyle böyle yapmakta, fakat ölümün soğuk yüzü ile har an karşılaşabileceklerini hiç düşünmemektedirler.

O halde, Allah'a yönelen ve geçmişte, gafletten ötürü yapamadıklarını, vakitsiz de olsa yaparak, bundan haz duyan insanların önüne geçmeyelim. Yalnız sözlü tövbeyi kabul eden Yüce Allah (c.c.)'ın, sözle birlikte yapılan fiilî tövbeyi kabul etmesi daha çok ihtimal dahilinde olabilir kanaatindeyiz.

84) Bkz., el-Buhârî, Savm, 46; Müslim, Sıyâm, 154, 155.

85) İbn Hacer, a.g.e., II, 270.